

Volkan Ertit Ne Yapmaya Çalışıyor?

Besim F. Dellalođlu

TÜRKİYE GİBİ MODERNLEŞME TOPLUMLARINDA SOSYAL bilim yapmak özellikle zordur. Bunun nedeni tüm bilim alanlarında olduğu gibi sosyal bilim kavramlarının da oluşmasına, bu toplumun bilim insanlarının fazla katkı vermemiş olmasıdır. Tıpta ve doğa bilimlerinde daha az sırtır çünkü bu alanların içerdiği yoğun “nesnellik”, malzeme farkını göz ardı edilebilir seviyeye çekebilir. Oysa sosyal bilimlerde egemen kavramların hangi zaman ve mekânda üretildikleri çok önemlidir; çünkü bu alanda “nesnellik” en azından tıp ve doğa bilimleri kadar kurumsallaşmamıştır. Aslında ben sosyal bilimler ile doğa bilimlerinin fitratlarının farklı olduğunu ve dolayısıyla sosyal bilimlerin içerdiği “öznelik”ten çekinilmemesi gerektiğini düşünen bir geleneğe her zaman daha yakın hissetmişimdir. Ancak bilimin konusu, nesnesi, malzemesinin nesnelliği veya özelliği ile kavramların netliği ya da keyfilliğini birbirinden ayırt etmek lazımdır. Türkiye’de ister hermeneutik geleneğinden beslenen modern sosyal bilim eleştirileri, ister post-modern teoriler kay-

naklı modernlik eleştirileri, sosyal bilimin eksenini genişletseler de maalesef yukarıda belirttiğim ayrım açısından sosyal bilim fikrine önemli hasarlar da vermişlerdir. Yani bu geleneklerin sosyal bilim alanında doğa bilimlerine benzer bir nesnellik arayışının anlamlı olmayabileceği yönündeki değerlendirmeleri bence de doğrudur. Ancak Türkiye’de bu değerlendirme, zamanla sosyal bilimsel kavramların dilenilen keyfilikle kullanılabilmesi gibi bir izlenime de neden olmuştur. Sosyal bilim özellikle kavramlarla yapılır. Bu nedenle sosyal bilim kamuoyunun genel olarak bir kavramı kullanırken aralarında olabildiğince geniş bir konsensüs oluşturmuş olmaları beklenir. Ancak Türkiye’de zanaatın terbiyesi açısından böyle bir özenin yeterince oluşmuş olduğu söylenemez. Bunun sebepleri arasında, sosyal bilim fikrinin Avrupa’da ortaya çıkmış olması, bu alanın temel kavramlarının Avrupa’dan gelmiş olması, bu kavramların Avrupa’nın tarihsel tecrübesini yansıtması sayılabilir. Ancak sosyal olanın bilimi gibi bir perspektifimiz varsa eğer, “kendine özgünlüğe” o kadar da çabuk teslim olmamalıyız. Türkiyeli sosyal bilimciler eğer mevcut sosyal bilimin müktesebatını fazla “Batılı” buluyorlarsa, o kavram bagajına alternatif kavramlar üretmek zorundadırlar. Ya da başka bir işle iştigal edebilirler. Elbette Avrupa tecrübesi içinde oluşmuş bazı kavramları başka tecrübelerle zenginleştirmek, dönüştürmek de buna dâhildir. Bu ise, sanılanın aksine bir “yerelleşme” değil, yeni bir “evrenselleşme” getirebilir. Bu seviyede, artık evrensel olan sadece Avrupa tecrübesinin malzemesiyle oluşmadığı için dünyayı daha iyi temsil edebilir hale gelmiştir. Öteki ise bayağı bir yerelleşmeyle sonuçlanacaktır ve kısmen sosyal bilim fikrinin terkiyle eşdeğerdir.

Geriye kalan ise sosyal bilim kamuoyundaki ciddiyet, terbiye, meslek saygısıyla ilgilidir. Sosyal bilimci, kavramları ciddiyetle, özenle kullanmak zorundadır. Hiçbirimiz Robinson Crusoe de-

ğiliz. Tek kişilik bir evrende yaşamıyoruz. Kavramları keyfimize göre kullanamayız. Bunu yaptığımız ölçüde sosyal bilimi terk ederiz ve başka alanlara yöneliriz. Türkiye tecrübesinde bu alanların en önemlisi “siyaset”tir. Türkiye’de sosyal bilimin statüsünün zayıflığı, doğrudan siyasete aşırı duyarlı olmasından kaynaklanır. Bu toplumda sosyal bilimcilerin pek çoğunun öncelikle bir siyasi aidiyetleri vardır ve mesleklerini öncelikle bu aidiyeti gözeterek icra ederler. Ciddiyet, terbiye, özen genellikle siyasetin gereklerine kurban edilir. Kavramların keyfi kullanımı da buna dâhildir. Bu keyfiyetten en muzdarip kavramlardan bir tanesi de “sekülerleşme” kavramıdır. Bu kavramın sosyolojinin temel kavramlarından biri olduğu önemli bir gerçektir. Sekülerleşme kuramlarını destekleyebilirsiniz ya da onlara eleştirel yaklaşabilirsiniz ama her iki tutum da bu yaklaşımların sosyoloji alanında kapsadığı alanı göz ardı etmeyi gerektirmez.

Bu konuda dikkat çekici bir nokta ise uzun süre “seküler” sıfatının “laik” sıfatının gölgesinde kalmasıdır. Elbette bunun arkasında Türkiye’nin modernleşme öyküsü yatmaktadır. Türkiye’nin modernleşme hikâyesinde egemen olan, dindarlığın toplumsal süreç içinde sekülerleşmesi değil, daha çok laikliğin bir ideolojiye dönüşerek toplumsallaşmasıdır. Türkiye’de laiklik uzun süre dindarlarla iktidar arasında bir set olarak kullanılmıştır. Modernleşme projesi, dini kontrol etmek adına toplumu laikleştirmeye yönelmiştir. Benim yorumuma göre, sekülerleşme kuramlarının Türkiye özelinde pek geçerli olamamasının temel nedeni budur. Bu, özellikle Türkiye tecrübesinin ürettiği bir sendromdur. Türkçe dil dünyasında uzun bir dönem “seküler” demek isteyenler genellikle “laik” demişlerdir. İlginç olan, bu keyfiyetin sosyal bilim kamuoyu için de geçerli olmasıdır. Aslında bu durum akademik açıdan ciddi bir sapmadır. İşte bu noktada daha önce belirttiğim, sosyal bilimcinin siyasi aidiyeti devreye girmektedir. Solcu aka-

demisyenler, dini, geçmişe ait bir kategori olarak algıladıkları için dinin ya da dindarlığın sekülerleşmesine pek dikkat etmemişlerdir. Onlar için sosyoloji zaten modern, dolayısıyla “laik” bir toplumun bilimidir. Solcu sosyal bilimci dindar olmadığı için dinle akademik olarak ilgilenmemiştir. Elbette bunun istisnaları vardır. Bu noktada iki önemli hocamın adını zikretmek isterim: Şerif Mardin ve Nilüfer Göle. Solcu akademisyenler dini bir anlamda İslamcılara terk etmişlerdir. Bu anlamda daha önce belirttiğim ikinci büyük siyasi aidiyet grubu İslamcılardır. İslamcılar ise dinle bir sosyolog olarak değil; öncelikle bir dindar, bir Müslüman olarak ilgilenmişlerdir.

Oysa “laik” ve “seküler” aynı şey değildir. Hiçbir zaman da olmamışlardır. “Laik” devletin bir sıfatıdır ve siyasal bir kavramdır. “Seküler” ise birey ya da toplumu niteleyebilir ve sosyolojik bir kavramdır. Dolayısıyla devletin “seküler” olması, toplumun ya da bireyin “laik” olması söz konusu değildir. Devletin “laik” sıfatı, onu inançlara karşı nötrleştirir ve tüm inançlara eşit bir mesafede durabilmesini sağlar. “Laik” bir devlet, yurttaşının dinle nasıl bir ilişki kurması gerektiğine müdahil olmaz. Tam tersine onların tercihlerini tanır ve saygı gösterir.

“Seküler” ise, bireylerin ve toplumların dini inançlarıyla nasıl bir ilişki kurduklarına, onu nasıl yaşadıklarına, onunla nasıl mesafelendiklerine dair bir kavramdır. Hatta “seküler” sıfatı, bir dindarın inancını yaşama biçimlerindeki değişimleri takip edebilmemizi sağlayan imkânlar da sunar. Bir insan hem seküler olup hem de din inancına sahip olabilir. Tüm yurttaşları dindar bir devlet laik olabilir.

Laiklik ve sekülerleşme farklı zeminlerin kavramlarıdır ve birbirlerinin yerine kullanılabilir değillerdir. Türkiye’de ise maalesef, hem popüler düzeyde hem de akademik düzeyde bu iki kavram

keyfi bir biçimde eşanlamlı olarak kullanılırlar. En azından akademik düzeyde, temel kavramlar kullanırken daha özenli olunması beklenir. Ancak yakın zamanlara kadar ülkemizde bu dikkat yoğunlaşması sağlanamamıştır.

Türkiye’de daha önce belirttiğim nedenlerden dolayı, solcu ya da İslamcı sosyologların dindarların geçmekte oldukları son süreci bir “sekülerleşme” olarak yorumlamaları teorik olarak imkânsızdır. Ancak bu imkânsızlık sosyolojik değil, siyasadır. Türkiye’li sosyal bilimcinin zihninde, Türkiye’nin “olması gereken” çok net, köşeli bir hali vardır. Akademisyen, toplumsal gerçekliğe bu gözlükle baktığı için genellikle “olanı” yeterince görememektedir. Volkan Ertit’i ilk çalışmalarından beri yakından takip ediyorum. Başından beri kendisinin Türkiye için çok önemli bir noktayı yakaladığını ve bunun üstüne büyük bir heyecanla gittiğini görebiliyorum. Volkan Ertit, sosyolojinin önemli bileşenlerinden biri olan sekülerleşme kuramları açısından Türkiye’de son dönemde yaşanan değişimleri analiz etmektedir. Değer merkezli bir okuma yapmamaktadır. Sosyoloğun görevi, iktidarın toplum tasavvuru üzerinden toplumun nasıl olması gerektiğini tanımlamak değildir. Bu açıdan bakıldığında ne toplumun dindarlaşması ne de sekülerleşmesi sosyolog açısından bir tercih konusu olmaz. Sosyolog için asıl mesele toplumun dini yaşama biçiminin, dinle olan ilişkisinin ya da ilişkisizliğinin nasıl değiştiğidir. Oysa uzun yıllar boyunca, Türkiye sosyal biliminde, birkaç istisna dışında bunu yapabilmek pek mümkün olamamıştır. Şerif Mardin, öncelikle dinin sosyal bilimin bir konusu olduğunu ve dinin toplumsal zihniyette önemli bir yer tuttuğu Türkiye’de bu konunun önemli bir çalışma sahası olduğunu göstermiştir. Nilüfer Göle, özellikle 1980’den sonra dindarların kentleşmesi, kamusallaşması sürecini analiz ederek örneğin başörtüsünün bir modernlik simgesi olarak yorumlanabileceğine işaret etmiştir. Volkan Ertit ise

özellikle AKP Türkiye'si'nin verilerinden hareket ederek, bu verileri sekülerleşme kuramları açısından test etmektedir. Volkan Ertit ne bir İslamcı ya da Kemalist; ne bir ilahiyatçı ya da laisisttir, o sadece bir sosyologtur. Dâhil olduğu temel bir bilimin kuramları açısından yaşadığı toplumu analiz etmekte, değerlendirmekte ve yorumlamaktadır. Volkan Ertit'in yaptığı aslında bu kadar basittir, doğaldır. Ancak Türkiye'de asıl yapılması gereken şey uzun bir süre yeterince yapılmadığı için, onun yaptıkları şaşırtıcı olarak algılanmaktadır. Volkan Ertit'in her söylediğine evet demek, kitaptaki her değerlendirmeyi tartışmadan kabul etmek zorunda değiliz elbette. Ama onun, özellikle dindarlık konusunda sosyolojinin yıllardır yapmaktan imtina ettiği bir şeyi yapmaya çalıştığını saygıyla kabul etmeliyiz: Volkan Ertit, Türkiye'de din sosyolojisi yapmaya çalışıyor.

Aslında ben din sosyolojisinin pek mümkün olamayacağını, aslında mümkün olanın dindarlığın, dindarların sosyolojisi olduğunu düşünürüm. Ama burada bunu ayrıntılı bir şekilde analiz etmeye hem zaman hem de gerek yok. Din sosyolojisi, bilindiği gibi hem sosyoloji hem de ilahiyat alanının anabilim dallarından bir tanesi. Yani sosyologlarla ilahiyatçıların ortak çalışma alanı. Ancak daha önce belirttiğim gibi sosyoloji uzun süre dini bir akademik çalışma alanı olarak ihmal ettiği için, son dönemde bu alan daha çok ilahiyatçıların çalıştığı bir alana dönüştü. Genel olarak ilahiyatçılar da akademik kimliklerini, inançlarından ya da siyasi görüşlerinden görece bağımsız bir biçimde inşa edemedikleri için Türkiye'de din konusunu "sekülerleşme" bağlamında çalışmak neredeyse imkânsız hale geldi. Sadece bu açıdan bile Volkan Ertit'in çalışmalarını değerli buluyorum ve onun Türkiye'de din sosyolojisi yapma çabasını saygıyla takip ediyorum.